

MEMORIA MAGICĂ A SATULUI LA HERTA MÜLLER

HERTA MÜLLER AND THE MAGIC MEMORY OF THE VILLAGE

Petriană RUSU

Abstract: *The difficult conditions berared by Herta Müller in her childhood in the native village, during the communist times, the absence of communication with her family and a continuous lack of affection coming from the maternal figures in the house, left a deep mark on the later life of the Nobel awarded writer. Discussing the world of her childhood with the journalist Angelika Klammer, Herta Müller shows that, in those times, in order to compensate the reality, she created a magic world of her own. This world operated on three coordinates: the relation with nature, the relation with the divinity and the interpretation of death, as presented in our article.*

Keywords: childhood imagination, childhood magic, rural, communist realities, superstitions.

Volumul *Patria mea era un sâmbure de măr*, apărut în limba română la Editura Humanitas în 2016, cuprinde o serie de discuții ale Hertei Müller, care aduc răspunsuri la întrebările jurnalistei Angelika Klammer, pe diverse teme legate de viața și creația scriitoarei laureate cu Premiul Nobel pentru Literatură, pornind de la amintirile copilăriei, amintiri care deschid volumul concentrat sub denumirea „Bufnițe pe-acoperiș”.

Această discuție între Herta Müller și jurnalista austriacă este o proiecție înapoi în timp în spațiul satului din Banat unde copila Herta își creează propria lume magică, prin prisma unui *Weltanschauung* care amestecă lumea plantelor cu divinitatea într-o manieră apropiată instinctiv de multe din miturile și poveștile ancestrale care au circulat în spațiul românesc și care nu și-au mai găsit locul în societatea comunistă ce avea să se instaureze treptat până la dictatură, începând cu Al Doilea Război Mondial.

Spațiul copilăriei este descris restrictiv din punct de vedere al contactului cu lumea exterioară, un sat din Banat, unde singura

preocupare a oamenilor era aceea de a munci câmpul, de a munci în casă, de a-și crește și pregăti copiii pentru aceeași viață. Imaginea idilică a satului românesc din care poveștile și basmele se revărsau la clacă și erau trecute din generație în generație nu apare la Herta Müller nici măcar ca sugestie accidentală. Comunicarea adulților cu copiii, mai ales a figurilor feminine familiare, e centrată pe sarcini domestice, refuzul de a vorbi despre lucruri și chiar pe bătaia copilului.

Mama este cea care transmite fiicei doar obișnuința muncii fizice, încercând probabil să o pregătească pentru același fel de viață, neîndrăznind să își imagineze o evadare din acel mediu și acel fel de curgere a zilelor. Evadarea ei fusese aceea din posibila moarte în lagăr, suficient de semnificativă și traumatică pentru a refuza o altă evadare de orice fel:

„Azi știu că mama se înăsprise și fusese distrusă de cei cinci ani de lagăr rusesc cărora le supraviețuise la limită – când m-a născut pe mine încă nu trecuse multă vreme de atunci. Atât de mulți din jurul ei muriseră acolo de foame și degerați, ea avusese mai mult noroc decât acești morți, se întorsese acasă zdrobită, s-a măritat iute, a făcut un copil care la naștere s-a învinețit și-a murit și imediat după asta, un al doilea – care eram eu”¹.

Probabil era modalitatea mamei de a-și „căli” copilul pentru un eventual destin similar. Păzitul vacilor, spălatul geamurilor la nesfârșit – „vreo sută de geamuri, ferestre duble cu trei aripi”², alte sarcini domestice obositoare, dar și bătaia, toate erau parte din ceea ce mama credea probabil că va crea o ființă puternică, în stare să îndure orice îi va aduce viitorul:

„Primeam zilnic porția mea de bătaie, cum s-ar zice pentru totul și pentru nimic. Pentru o pată pe rochia de duminică, o notă proastă la școală, un geam prost spălat, pentru că mă-ntorceam acasă cu vacile prea devreme sau prea târziu.

¹ Herta Müller, „Bufnițe pe-acoperiș”, în volumul *Patria mea era un sâmbure de măr. O discuție cu Angelika Klammer*, traducere din germană și note de Alexandru Al. Șahighian, București, Editura Humanitas, 2016, p. 22.

² *Ibidem*, p. 12.

Bătaia mi-era administrată când cu mâna, când cu cârpa de șters vase, cu linguroiul sau cu mătura”³.

Toate acestea nu erau însă un caz singular, ci o atitudine a tuturor adulților locului în relația lor cu copiii, o atitudine pe care Herta Müller avea să o vadă transmisă din generație în generație ca pe un obicei al normalității acelei societăți, pe care copiii o acceptau ca firească și probabil o adoptau la rândul lor cu proprii copii. În fața acestei practici, în viitoarea scriitoare se amplifică sentimentul de neadaptare la tot ceea ce era în jurul său, inițial prin tristețe, apoi prin ruperea ca adult de aceste obiceiuri. Ca educatoare temporară într-o grădiniță, avea să afle că bătaia era un ritual al educației, alături de cântatul imnului dimineața. Directoarea grădiniței avea să îi predea noii educatoare instrumentele esențiale ale statului comunist: propaganda, prin imn, și coercițiunea, prin bătaia care se aștepta a fi aplicată copiilor: „niște bețe mai lungi și mai scurte, mai subțiri și mai groase”⁴. Formarea, mai degrabă „dresajul”, funcționa. Chiar copiii erau cei care cereau în cor pedepsirea unuia dintre ei, care greșise în vreun fel: „Dă-i papară, arde-l, arde-l”⁵.

O a doua figură feminină care în mod tradițional participă la formarea personalității și comportamentului unei fete în copilărie este bunica. În cazul Hertei Müller, nici bunica nu reușește să transmită o inițiere dincolo de cotidian:

„Vorbea despre gândire ca și cum aceasta ar avea picioare. Era sfioasă, foarte tăcută, vorbea încă mai puțin ca ceilalți, și nu doar cu mine. Și când în sfârșit deschidea gura, spunea ceva scurt și searbăd pe un ton foarte sec”⁶.

În această lume a tăcerii adulților, cuvintele copilului trebuiau să rămână în interior, iar gândirea oprită înainte de a ieși spre cărări nepermise, care ar duce la întrebări, aflarea alternativelor și răsturnarea lumii clădite prin munca repetitivă și nesfârșită, singura modalitate de a simți condiția de ființă vie. „Nu te duce cu gândul într-acolo unde nu trebuie”⁷ și „...asta nu

³ *Ibidem*, p.22.

⁴ *Ibidem*, p.23.

⁵ *Ibidem*.

⁶ *Ibidem*, p.16.

⁷ *Ibidem*.

trebuie s-o spui niciodată la nimeni”⁸ sunt singurele inițieri venite din partea bunicii.

Amuțirea gândirii și a cuvântului devin ușa interzisă din basme. Încălcarea interdicției deschide adevărata inițiere, izvorâtă în taina sinelui, călcând pe cărări ancestrale nebănuite. Astfel, întâlnim trei dimensiuni majore pe care se desfășoară revrăjirea lumii satului natal de către copilă: imersiunea în lumea vegetală, căutarea divinității în tot ceea ce există, urmată de propria revelație în afara normelor, și abordarea morții ca fenomen.

În perioadele în care copila se ocupa de paza vacilor, se produce apropierea de lumea vegetală, dorința de evadare din lumea umană fără iubire, către o mamă pământ, o încercare inocentă de a deveni una cu plantele prin asimilarea lor organică: „Am gustat toate plantele, în fiecare zi mâncam din toate. Toate-și aveau gustul lor aspru, acru, iute sau amar”⁹. Consumarea plantelor avea să aducă, în mintea copilului, o metamorfoză și, în cele din urmă, trecerea într-o lume diferită de cea cotidiană:

„Speram ca plantele pe care le mănânc să-mi schimbe pielea, carnea, încât să mă potrivesc mai bine cu valea. Era deja încercarea să fiu pe măsura plantelor, să mă transform. (...) Era doar dorința să găsesc un loc pentru mine, să mă cruț, să-mi rânduiesc timpul astfel încât să-l pot răbda”¹⁰.

Fără a beneficia de basme sau povești, copila își creează propria lume de basm, asemănătoare celei din basmele populare românești, unde plantele primesc caracteristici umane și își desfășoară o viața a lor secretă, dincolo de ochii oamenilor adormiți:

„Eram convinsă că plantele stau nemișcate numai peste zi, dar că noaptea, când toată lumea doarme, ele umblă încolo și-ncoace făcându-și vizite ori călătorind în alte ținuturi”¹¹.

⁸ *Ibidem*.

⁹ *Ibidem*, p.7.

¹⁰ *Ibidem*, p.8.

¹¹ *Ibidem*, p.9.

Se creează astfel o lume alternativă celei umane, ba chiar cu atribute „mai umane”: o viață socială și călătorii. Către această lume migrează și cuvintele, întreaga comunicare care era refuzată în familie: „Și pentru că voiam să semăn cu plantele, vorbeam tare cu ele”¹².

În ceea ce privește legătura cu divinitatea, adulții livrau doar „Dumnezeu e pretutindeni” și ideea pedepsei divine: „religia n-a fost niciodată o alinare, mereu te amenința și împărțea pedepe”. Și de această dată, adulții nu reușesc să transmită decât aceeași coordonată valorică axată pe abținerea de la acte și pedeapsa. În acest context, în care nimic din ceea ce ținea de Dumnezeu nu era explicat altfel, viitoarea scriitoare își caută la anii copilăriei o modalitate de a relaționa cu divinitatea, considerând că tot formalul religios la care participa periodic se încheia cu o minciună:

„După fiecare spovedanie știam că nu-mi voi putea ține niciodată această promisiune, că era o minciună. Și-așa, fiecare spovedanie sfârșea cu o nouă minciună foarte mare. Iar asta nu-i rămânea ascuns lui Dumnezeu”¹³.

Dorința prezenței unei figuri materne ocrotitoare se reflectă și în perceperea Fecioarei Maria. Statuia acesteia era adevărata prezență, nu doar o reprezentare sculpturală. Revelația apare și ea în mintea copilei după una din slujbele de la biserica din sat, exprimată în cuvinte și cu elemente din cotidian: „...inima Fecioarei e ca un harbuz despicat în două”¹⁴. Imaginarul nu e departe de una din imaginile religioase larg vehiculate în creștinism, inima străpunsă a Fecioarei de sabia durerii pentru suferințele lui Iisus Hristos. Revelația însă se cere trecută sub tăcere, deoarece bunica nu respinge viziunea nepoatei, dar o îndeamnă să nu spună nimănui.

Într-o lume în care până și revelație e pusă sub interdicția rostirii, moartea pare să fie singura constantă care operează: o moarte a cuvintelor, a simțurilor, a afecțiunii, a dorințelor, ducând în final la moartea fizică. Pământul este și de această dată elementul prin care se realizează o ultimă evadare din

¹² *Ibidem*.

¹³ *Ibidem*, p.17.

¹⁴ *Ibidem*, p.16.

lumea tristă de deasupra lui, în satul bănățean ars de soare: „Moartea a însemnat totdeauna pentru mine că te-nghite pământul”¹⁵.

Moartea e asociată cu regimul nocturn, iar o serie de superstiții se înrădăcinează adânc încă din copilărie. Oglinda are capacitatea de a capta sufletele, iar dracul își are locuința în oglindă, motiv pentru care aceasta este acoperită la moartea unei persoane, astfel încât dracul să nu poată lua sufletul celui mort. De asemenea, bufnița este prevestitoare a morții, cântând pe acoperișul caselor unde urmează să moară cineva.

Relația cu superstiția este tratată de scriitoarea adultă analitic, arătând că superstiția e „o realitate ca toate celelalte”¹⁶, o realitate care nu abolește însă teama: „Faci ceea ce-ți cere superstiția, fără a ști însă dacă ai făcut-o la timp ori atât cât trebuie...”¹⁷

Imaginarul copilăriei operează și atunci când vine vorba despre evenimentele majore ale vieții, mai ales cele neexplicate în nici un fel de adulți, decât prin axiomaticul vremii sosite, așa cum este în cazul morții. Reacția copilei este aceea de a-și crea propria explicație a faptului că unii oameni mor mai târziu, alții mai repede:

„Îmi mai ziceam că ți se numără toate suflările pe care le tragi în piept. Că ele se-nșiruie precum niște bile miciuțe de sticlă pe-o ață, formând un șirag. Iar când șiragul răsufllărilor ajunge lung cât de la gură la cimitir, atunci omul moare. Cum însă respirația-i nevăzută, nimeni nu știe ce lungime are șiragul răsufllărilor sale. Și de aceea nimeni nu știe nici despre sine, nici despre-un altul când moare”¹⁸.

Observăm că întreaga copilărie a Hertei Müller este marcată de o dezvrăjire forțată pe care societatea o practică, o lume dedicată muncii și pedepsei, din care reușește să evadeze prin crearea unei viziuni proprii, menită să revrăjească tot ceea ce o înconjoară, oferind alternative la lipsa de afecțiune, la sisifica viață a celor apropiați, la lipsa cuvintelor creatoare și inițitoare.

¹⁵ *Ibidem*, p.8.

¹⁶ *Ibidem*, p.19.

¹⁷ *Ibidem*.

¹⁸ *Ibidem*, p.9.

Referințe:

- Antonescu, Romulus, *Dicționar de simboluri și credințe tradiționale românești*, Iași, Editura Tipo Moldova, 2016.
- Evseev, Ivan, *Dicționar de simboluri și arhetipuri culturale*, Timișoara, Editura Amarcord, 1994.
- Furdui, Gelu, *Credințe, datini, obiceiuri și superstiții la români*, Alba Iulia, Editura Reîntregirea, 2016.
- Herta Müller, *Patria mea era un sâmbure de măr. O discuție cu Angelika Klammer*, traducere din germană și note de Alexandru Al. Șahighian, București, Editura Humanitas, 2016.
- Nițu, George, *Elemente mitologice în creația populară românească*, București, Editura Albatros, 1988.
- Olinescu, Marcel, *Mitologie românească*, București, Editura Gramar, 2008.
- ***, *Legende populare românești*, ediție îngrijită de Octav Păun și Silviu Angelescu, postfață de Silviu Angelescu, București, Editura Albatros, 1983.

~~~~~
Petriana RUSU is a PhD student to the University of Alba Iulia, developing a theme dedicated to a comparative analysis of Herta Müller's prose and Cătălin Dorian Florescu's prose, from the perspective of their exile. She also is a specialist in German language and culture.